

Rudolfu Šrámkovi k 90. narozeninám

ŽANETA DVOŘÁKOVÁ*

Rudolf Šrámek oslavil v roce 2024 požehnané 90. narozeniny a my se tímto připojujeme k zástupu gratulantů. Zároveň před námi stojí nelehký úkol shrnout dosavadní jubilantovu vědeckou činnost, což už učinili mnozí jiní před námi¹.

Rudolf Šrámek se narodil 15. ledna 1934 v Ostravě, ale vyrůstal v Hošťálkovicích na Hlučínsku. V oblasti velmi jazykově specifické, v jazykovém kotli, kde se přirozeně setkávalo české nářečí s němčinou a polštinou. Jeho tatínek byl havíř. Rudolf Šrámek absolvoval první ročník německého gymnázia v Opavě, ale nemohl ho dokončit, protože vypukla válka. Pokračovat mohl až po ní, a to na českém gymnáziu v Hlučíně. Jak sám vzpomíná, nejprve se však musel naučit spisovnou češtinu. Vysokoškolská studia absolvoval na

* <https://orcid.org/0000-0002-3947-2019>, Akademia Nauk Republiki Czeskiej, Praga, Czechy, z.dvorakova@ujc.cas.cz

¹ Jmenujme např. z polských medailonků: Balowski (2004): Jubileusz Profesora Rudolfa Šrámka, „Bohemistyka”, 4, 1, s. 75–77; Jakus-Borkowa (2004): Ze spotkań onomastycznych, „Bohemistyka”, 4, 1, s. 78–79; Ciešlikowa (2014): Jubileusz Rudolfa Šrámka, „Onomastica”, 58, s. 447–448.

Filozofické fakultě brněnské univerzity, kde studoval nejprve český a ruský jazyk, k nimž si posléze přibral germanistiku. Během studií jej velmi ovlivnily takové osobnosti jako František Trávníček, Arnošt Lamprecht, Václav Machek či Josef Kurz. Magisterský titul získal v roce 1958. Vědeckou aspiranturou (tj. doktorským studiem) pak prošel v letech 1961–1964 na Univerzitě Karlově v Praze, kde na něj měl zásadní vliv Vladimír Šmilauer. Studium ukončil obhájením kandidátské práce *Místní jména na severovýchodní Moravě*.

Celých 35 let (1958–1993) působil Rudolf Šrámek v dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český ČSAV v Brně. Současně působil i jako pedagog. Od roku 1964 přednášel na Filozofické fakultě v Brně, kde po vzoru Vladimíra Šmilauera otevřel onomastický seminář. Od roku 1970 vedl dialektologické a onomastické semináře i na Pedagogické fakultě brněnské univerzity, od roku 1972 pak učil také na Pedagogické fakultě v Ostravě. V roce 1993 naplno přešel na brněnskou Pedagogickou fakultu. Zde se také v roce 1994 habilitoval a v roce 1996 byl jmenován profesorem.

Celoživotním zájmem odborného zájmu Rudolfa Šrámka byly onomastika, dialektologie a jazykové kontakty. A jak poznamenal Ivan Lutterer, na Šrámkovu šíři zájmů mělo nepřímý vliv i profesní zaměření a rodinný původ jeho manželky Marty, erudované etnografky a dcery dialektologa Adolfa Kellnera. Rudolf Šrámek se podílel např. na terénních výzkumech nářečí a na koncepci *Českého jazykového atlasu*.

Velkou výzvou pro začínajícího vědce bylo přizvání ke spolupráci s historikem Ladislavem Hosákem na slovníku, který se měl stát pandánem k *Místním jménům v Čechách* Antonína Profouse. Slovník *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* vyšel poprvé v roce 1970, ve druhém doplněném vydání pak v roce 2020. V roce 2013 k tomuto slovníku ještě zpracoval *Retrográdní slovník místních jmen Moravy a Slezska*. Jak při psaní slovníku v 70. letech postupoval? Sám na to v rozhovoru vzpomíná: „Nepostupoval jsem jako Profous, jméno po jménu, nýbrž jsem si vzal knihu *Moravská jména místní* Františka Černého a Pavla Váši a podle jejich příkladu – postupují po etymologických kořenech – jsem jména začal sepisovat po sufixech. Když jsem narazil na *-ín* v Hodonín, tak jsem věděl, že Hodonín u Kunštátu má za souseda Věstín, Bolešín, Dalečín, Ubušín atd., a že tedy jde o areál. Tím jsem se dostal k areálové hodnotě toponymie, která je vázána na určitou formu a na určitou dobu.“ Rudolf Šrámek představil svou modelovou teorii v celé sérii studií, jmenujme za všechny např. *Toponymické modely a toponymický systém*

(Slovo a slovesnost, 1972) či *Slovotvorný model v české toponymii* (Slovo a slovesnost, 1976). Principy modelové teorie spolu se strukturním a systémovým pohledem na toponyma se staly základem mezinárodního projektu *Slovanského onymického atlasu*, který vznikl pod Šrámkovým vedením.

Dalším nesmírně náročným projektem, do něž se Rudolf Šrámek zapojil, byl sběr anoikonymického materiálu z oblasti Moravy a Slezska, který probíhal v Brně od roku 1964 nejprve pod vedením historika Františka Matějka, roku 1969 se jej ujal Rudolf Šrámek. S tím přirozeně souvisela i nutnost vytvoření koncepce chystaného *Slovníku pomístních jmen Moravy a Slezska*. Spolu s Janou Pleskalovou též v roce 1992 připravili *Heslář ke Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*, který obsahoval 32 769 hesel. V současné době na slovníku pracují pracovníci dialektologického oddělení ÚJČ AV ČR, vydáván je v elektronické podobě (<https://spjms.ujc.cas.cz/>). Z dalších slovníkových děl jubilanta musíme zmínit *Zeměpisná jména Československa* (1982), na nichž pracoval spolu s Ivanem Luttererem a Milanem Majtánem, a *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (1997), na nichž se podílel Ivan Lutterer.

Své pojetí obecné teorie onomastiky Rudolf Šrámek přinesl v oceňované monografii *Úvod do obecné onomastiky* (1999) a v německy psané monografii *Beiträge zur allgemeinen Namentheorie* (2007). Onomastiku chápe jako disciplínu především lingvistickou, klade důraz na funkční hledisko a na komunikaci. Jakýsi průřez bádáním Rudolfa Šrámka přinesl soubor jeho studií, který vyšel v roce 2010 v ediční řadě *Studie osobností brněnské lingvistiky* pod příznačným názvem *Labyrintem vlastních jmen a nářečí*.

Rodnému kraji se Rudolf Šrámek věnoval v monografii *Jména obcí a sídel na Hlučínsku: Průvodce po místních jménech specifického regionu Moravskoslezského kraje* (2013). Zatím poslední vydaná monografie je též regionálního charakteru, nese titul *Putování za názvy obcí Jihlavska* (2021).

Vedle rozsáhlé práce publikační musíme zmínit i neúnavnou organizační činnost Rudolfa Šrámka. Mimo jiné byl v letech 1993–1996 členem představenstva mezinárodní organizace ICOS (International Congress of Onomastic Sciences) a v letech 1996–1999 jejím viceprezidentem. Působil v Mezinárodní komisi pro slovanskou onomastiku při Mezinárodním komitétu slavistů. V letech 2000–2010 byl předsedou Názvoslovné komise Českého úřadu zeměměřického a katastrálního a podílel se na její nové koncepci a na vydávání některých publikací, např. *Indexu českých exonym* (poslední upravené vydání

2019). Je též členem redakční rady řady časopisů (např. *Acta onomastica*, *Onomastica*, *Folia Onomastica Croatica*). Za své mimořádné zásluhy o rozvoj naší vědy byl vyznamenán Zlatou medailí Masarykovy univerzity.

Do dalších let přejeme panu profesorovi hodně zdraví, štěstí, spokojenosti a elánu.

Bibliografie Rudolfa Šrámka za léta 2009–2023

Představená bibliografie navazuje časově na *Bibliografii prof. PhDr. Rudolfa Šrámka, CSc. za léta 1956–2008*, kterou knižně vydaly J. M. Tušková a I. Kolářová (2008), a na *Bibliografii Rudolfa Šrámka (1956–2004)*, kterou sestavila J. Obrovská a publikovala ji v časopise *Acta onomastica* (2004). Dodržujeme v ní i stejné schéma, tj. jednotlivé údaje jsou v bibliografii uspořádány podle roků vydání, v rámci nich pak do oddílů A až D: **A** = knižní publikace (vlastní i v autorském týmu), **B** = články, studie, kapitoly v kolektivních monografiích, **C** = recenze, **D** = glosy, zprávy, jubilea, nekrology atd. Vycházíme ze záznamů v *Bibliografii české lingvistiky* Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR (<https://bibliografie.ujc.cas.cz>).

Výčet publikací Rudolfa Šrámka představuje širokou škálu jeho odborných zájmů a zároveň ukazuje, že je i přes svůj pokročilý věk autorem stále velmi aktivním a plodným.

2009

B

- Onomastica sacra*, jej status i cele. – *Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym)*, t. 5: *Material z konferencji, Gniezno 22–24 września 2008*, red. P. Bortkiewicz, S. Mikołajczak, M. Rybka, Poznań 2009, s. 287–293.
- Semantik der Eigennamen. – *Die slavischen Sprachen*, Bd. 1: *Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung*, Hrsg. S. Kempgen, P. Kosta, T. Berger, Berlin 2009, s. 863–875.

D

- Vzpomínka na Ewu Rzetelskou-Feleszkovou, „*Acta onomastica*” 2009, 50, s. 224–226.

2010

B

- Zur Typologie der Flurnamen. – *Geographische Namen – Vielfalt und Norm: 40 Jahre institutionalisierte Ortsnamenforschung und Standardisierung in Österreich. 65. Geburtstag von Isolde Hausner. Akten des Internationalen Symposiums Wien, 10. und 11. März 2009*, Hrsg. H. Bergmann, P. Jordan, Wien 2010, s. 125–135.
- Struktura relacji „nazwa własna – rzeczywistość”. – *Nazwy własne a społeczeństwo*, t. 1: *Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, 2: *Antroponimia*, red. R. Łobodzińska, Łask 2010, s. 23–32.
- K problematice typologie názvů (českých) měst. – *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, red. I. Sarnowska-Giefing, M. Graf, Poznań 2010, s. 39–49.
- Soupis pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku, jejich druhové znaky, příprava a koncepce lexikografického zpracování (v letech 1964–1993), „*Acta onomastica*” 2010, 51, 1, s. 10–47.

D

- Pozdrav konferenci. – *Mnohotvárnost a specifická onomastika: 4. česká onomastická konference 15.–17. září 2009*, red. J. David, M. Čornejová, M. Harvalík, Ostrava 2010, s. 11–13.

2011

A

- Index českých exonym: Standardizované podoby. Varianty / List of Czech Exonyms: Standardized Forms. Variants*, 2. rozšířené a aktualizované vydání, Praha 2011 (spoluautor).

C

- Významný retrográdní slovník oikonym [E. Jakus-Borkowa, K. Nowik, *Nazwy miejscowości w Polsce. Układ a tergo*, Opole 2010], „*Acta onomastica*” 2011, 52, s. 239–245.

2012

B

- K obecné charakteristice a struktuře propriálně pojmenovacího motivu. – *Diachrone Aspekte slavischer Sprachen: Für Ernst Hansack zum 65. Geburtstag*, Hrsg. B. Hansen, V. Wald, München 2012, s. 85–94.

- Na hranici onomastiky a dialektologie (na příkladě pojmenování vdaných žen ve slezských nářečích). – *Sprache im Kulturkontext: Festschrift für Alicja Nagórko*, Hrsg. H. Burkhardt, R. Hammel, M. Łaziński, Frankfurt am Main 2012, s. 153–160.
- Hovory o propriích a o onomastice. – *Čeština v pohledu synchronním a diachronním: Stoleté kořeny Ústavu pro jazyk český*, red. S. Čmejková, J. Hoffmannová, J. Klímová, Praha 2012, s. 27–34.

C

- [E. Jakus-Borkowa, K. Nowik, *Nazwy miejscowości w Polsce. Układ a tergo*, Opole 2010], „*Onomastica*” 2012, s. 211–217.

D

- Odešel Ernst Eichler, „*Acta onomastica*” 2012, 53, s. 401–406.
- Sluneční brýle a Olza, „*Bohemica Olomucensia*” 2012, 4, 1, s. 60–61. (vzpomínka na E. Lotka).

2013

A

- Retrográdní slovník místních jmen Moravy a Slezska*, Brno 2013.
- Jména obcí a sídel na Hlučínsku: Průvodce po místních jménech specifického regionu Moravskoslezského kraje*, Hlučín 2013.

B

- Emocionalita – spojnice psychoonomastiky a stylistiky. – *Stylistika v kontextu historie a současnosti: Docentce Evě Minářové k životnímu jubileu*, red. K. Klímová, I. Kolářová, J. M. Tušková, Brno 2013, s. 57–69.
- Dynamismus propriální sféry jazyka. – *Niejedno ma imię... Prace onomastyczne i dialektologiczne dedykowane Profesor Ewie Wolnicz-Pawłowskiej*, red. E. Dzięgiel, T. Korpysz, Warszawa 2013, s. 352–364.
- Po stopách cyrilometodějské tradice v prozaickém folkloru a v některých vlastních jménech Moravy a Slezska, „*Národopisná revue*” 2013, 23, 2, s. 83–92. (s M. Šrámkovou).

C

- [J. Pleskalová, *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*, Brno 2013], „*Universitas*” 2013, 46, 4, s. 69–70.

D

- Obohacující setkání s Eugenem Paulinym, „*Philologica*” 2013, 72, s. 21–25.

2014

B

- Aspekty „mikro“ a „makro“ jako interpretační a klasifikační problém v onomastice. – *Mikrotoponimia i makrotoponimia. Problematyka wstępna*, red. A. Gałkowski, R. Gliwa, Łódź 2014, s. 17–24.
- Peter (tschech. Petr) in den tschechischen Ortsnamen. – *In fontibus veritas: Festschrift für Peter Anreiter zum 60. Geburtstag*, Hrsg. G. Rampl, K. Zipser, M. Kienpointner, Innsbruck 2014, s. 599–614.

2015

B

- Nové rysy některých parametrů propriální sféry českého jazyka. – *Čeština v pohybu: Kapitoly ke zkoumání jejího stavu a proměn*, red. E. Minářová, J. M. Tušková, Brno 2015, s. 7–20.
- Potřeba slovníku slovanských topolexémů a topoetymonů. – *Jazykovedné štúdie 32: Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty*, red. K. Balleková, Ľ. Králik, G. Múcsková, Bratislava 2015, s. 301–311.
- K aktualizaci výkladů o nářečích v současné školní výuce. – *Žena – růže – píseň – řeč: Sborník na počest životního jubilea Radoslavy Kvapilové Brabcové*, red. M. Šmejkalová, M. Kvičalová, P. Vybíral, Praha 2015, s. 73–84.
- Propriální sféra jazyka a hranice vlastních jmen. – *19. slovenská onomastická konferencia, Bratislava 28.–30. apríla 2014: Zborník referátov*, red. I. Valentová, Bratislava 2015, s. 46–54.

2016

A

- Labyrinthem vlastních jmen a nářečí*, Brno 2016 (red. J. Dvořák a P. Malčík).

B

- Kulturní hodnota a kulturní dědictví jako příznaky propriální sféry jazyka. – *Toponyma: Kulturní dědictví a paměť míst*, red. J. David, Ostrava 2016, s. 32–42.
- Soulad a chaos v jazyce, kultuře a identitě na Hlučínsku a jižním Ratibořsku v Horním Slezsku. – *Chaos i ład w języku i literaturze czeskiej*, red. M. Balowski, Poznań 2016, s. 21–32.
- Komunikace – proprium a proprium – komunikace. – *Slavica. Onomastica. Regionalia. Prace dedykowane Panu Profesorowi Jerzemu Dumie*, red. M. Biolik, Olsztyn 2016, s. 185–195.
- O jazyce a jazykové kultuře, „*Bohemistyka*” 2016, 16, 2, s. 191–196.

V čem zůstává Šmilauerovo onomastické dílo stále inspirativní, „*Jazykovědné aktuality*” 2016, 53, 1–2, s. 51–57.

Jan Amos Komenský u nás a v nás, „*Universitas*” 2016, 49, 2, s. 30–37.

D

Významná událost pro českou onomastiku, „*Acta onomastica*” 2016, 55, s. 9–10 (spolu s I. Luttererem a P. Boháčem).

Hluboká brázda Ivana Lutterera (18. září 1929 – 1. ledna 2016), „*Acta onomastica*” 2016, 57, s. 171–174.

2017

B

Propriální sféra jazyka a propriální prostor společnosti. – *Jazyk a jazykoveda v súvislostiach: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Jazyk a jazykoveda v súvislostiach, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, Katedra slovenského jazyka, 11.–12. 9. 2017, Bratislava*, red. O. Orgoňová et al., Bratislava 2017, s. 82–90.

Slawisches in den Siedlungsnamen der Steiermark: Gedanken zur Kontaktonomastik, „*Onomastica*” 2017, 61, 2, s. 343–365.

Propriální sféra jazyka. – *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, red. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová, Praha 2017, on-line: https://www.czechency.org/slovník/PROPRIÁLNÍ_SFÉRA_JAZYKA.

2018

B

Komplexní jazykový rozbor a jeho přínos pro výuku češtiny. – *Přednášky a besedy z 51. ročníku Letní školy slovanských (bohemistických) studií*, red. E. Rusinová, Brno 2018, s. 270–275 (s K. Klímovou a H. Svobodovou).

Slovotvorba a názvotvorba. – *Onomastyka – neohumanistyka – nauki społeczne*, red. U. Bijak, H. Górny, M. Magda-Czekaj, Kraków 2018, s. 487–495.

Jména v Nýrově. – *Nýrov 1368–2018. Almanach k 650. výročí trvání obce*, red. F. Paďera, Nýrov 2018, s. 39.

2019

A

Index českých exonym: Standardizované podoby, varianty / List of Czech Exonyms: Standardized Forms, Variants, 3. rozšířené a aktualizované vydání, Praha 2019 (spoluautor).

B

Dimenze onomastiky. – *Konvergenie a divergenie v propriálnej sfére: 20. slovenská onomastická konferencia, Banská Bystrica 26.–28. júna 2017: zborník referátov*, red. A. Chomová, J. Krško, I. Valentová, Bratislava 2019, s. 13–22.

The model of a generic concept and structure of functional onomastics, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska sectio FF – Philologiae*” 2019, 37, 1, s. 13–33.

Osídlování území mezi řekou Olšavou, Moravou a Bečvou a odraz v tamní toponymii, „*Národopisný věstník*” 2019, 78, 1, s. 5–42.

Rodná jména na Hlučínsku, „*Hlučínsko. Vlastivědný časopis Muzea Hlučínska*” 2019, 9, 1, s. 17–20.

D

Šalina, rola – brněnský „hantec“ a návrhy vlastních jmen, „*Acta onomastica*” 2019, 60, 2, s. 320–322.

2020

A

Místní jména na Moravě a ve Slezsku: 1. díl A–L, 2. díl M–S, 3. díl Š–Ž, 2. doplněné vydání, Brno 2020 (spolu s L. Hosákem).

B

Model obecného konceptu a struktury funkční onomastiky. – *Ze studiów nad nazwami własnymi. Terminologia. Teoria i metodologia badań. Zagadnienia nazwotwórstwa*, red. A. Siwiec, I. Domaciuk-Czarny, M. Kojder, Lublin 2020, s. 131–150.

Mluva na Hlučínsku, krajině našeho domova. – *Sto let gymnázia v Hlučíně (1920–2020)*, red. M. Rostek, Hlučín 2020, s. 78–82.

2021

A

Putování za názvy obcí Jihlavska, Brno 2021.

D

Blanárova brázda na poli onomastiky, „*Jazykovedný časopis*” 2021, 72, 1, s. 11–14.

Text vznikl s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.